

Wprowadzenie

We wprowadzeniu do *Programu XIV Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej*, która odbyła się 23–26 czerwca 2005 roku w Warszawie, profesor Maria Kielar-Turska – powołując się na Tomasello (2002) – stwierdziła: *Psychologia rozwojowa będzie musiała zrewidować teorie dotyczące zmian ontogenetycznych, uwzględniając cechy podstawowe człowieka XXI wieku, to jest człowieka – koczownika realizującego hasło Braterstwa. [...] Większego zainteresowania będzie wymagała sfera ideologii, a więc przyjmowanie systemu wartości, szukanie autorytetu, rozwój religijności człowieka* (Kielar-Turska 2005, s. 7). Powyższa wypowiedź stanowić może motto tej książki z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, jest to praca poświęcona właśnie wartościom, ich związkom z przekonaniami światopoglądowymi oraz ich zróżnicowaniu w okresie dorastania, zatem podejmuje ona temat wskazany przez panią profesor jako jeden z głównych problemów, z którymi psychologia winna się zmierzyć. Po wtóre, wypowiedź powyższa jest wyrazem przekonania o konieczności uwzględniania w psychologii kontekstu czasu historycznego. Profesor uznała konieczność jego uwzględniania w wielu obszarach badań rozwojowych. Niniejsza książka realizuje ten postulat w sferze wartości i światopoglądu, co do której jest chyba najmniej wątpliwości, iż niemożliwa jest jej penetracja bez odniesienia do kontekstu socjokulturowego. Po trzecie wreszcie, zarówno zacytowana wypowiedź, jak i założenia tej książki są wyrazem przekonania, że – prowadząc badania psychologiczne – warto szukać inspiracji w naukach pokrewnych, zajmujących się badaną tematyką, a zatem przede wszystkim w filozofii i socjologii.

Książka poświęcona jest kształtowaniu się wzajemnie powiązanych z sobą systemów wartości oraz systemów przekonań światopoglądowych w okresie dorastania. Literatura przedmiotu zawiera wiele sugere-

stii o wadze tej problematyki. Jednak – podczas gdy przedmiotem badań stosunkowo często bywały wartości – badania przekonań światopoglądowych prowadzono już zdecydowanie rzadziej. Natomiast wzajemnych powiązań wartości i przekonań światopoglądowych nie badano niemal w ogóle. Brak badań jest niewątpliwie pochodną problemów metodologicznych związanych ze specyfiką tej dziedziny ludzkiego funkcjonowania. Zatem liczne zapewne słabości tej publikacji przynajmniej częściowo usprawiedliwione niechaj będą jej pionierskim charakterem.

Kształtowanie się systemu wartości oraz przekonań światopoglądowych jest – zgodnie z koncepcją Havighursta (1972) – jednym z zadań rozwojowych okresu dorastania. Toteż wzajemne powiązania wartości i przekonań światopoglądowych badałem i analizowałem w grupach młodzieży dorastającej. Jest to ten okres w życiu człowieka, kiedy zagadnienia wartości i światopoglądu stają się szczególnie istotne. Dwa pierwsze rozdziały poświęcone są zagadnieniom wartości i światopoglądu w psychologii. W rozdziale pierwszym przedstawiamy różne ujęcia wartości w psychologii, a następnie teorię wartości Rokeacha (1973), która stanowi jeden z teoretycznych filarów prezentowanych tu badań. Teoria ta uzupełniona jest o sugestie Schwartza (1987, 1990, 1992). W duchu teorii Rokeacha reinterpreterujemy propozycję badań nad wartościami, która wyrosła z teorii wartości Schelera (Brzozowski 1995). Ukazemy również wybrane tradycje badań nad wartościami. W rozdziale drugim poruszana jest problematyka światopoglądu – rodowód filozoficzny oraz podstawowe ujęcia psychologiczne. Przedmiotem analizy są zarówno podstawy teoretyczne, jak i kierunki badań nad światopoglądem, prowadzone w ramach każdego z ujęć. Rozdział trzeci ukazuje analizowane wartości oraz przekonania światopoglądowe jako elementy osobowości zgodnie z Regulacyjną Teorią Osobowości Reykowskiego (1973, 1979, Kochańska, Reykowski, 1980). Rozdział czwarty, prezentując problematykę wartości i światopoglądu – wzajemnie powiązanych elementów osobowości – jako jedno z kluczowych zadań rozwojowych w okresie dorastania, zgodnie z teorią Havighursta (1972), stanowi przeniesienie dotychczasowych rozważań na plan rozwojowy. W rozdziale piątym znajduje się przegląd rozwojowych uwarunkowań kształtowania się systemu wartości oraz przekonań świato-

poglądowych. Przedmiotem analiz jest zatem rozwój poznawczy, moralny, społeczny oraz rozwój osobowości w okresie dorastania jako kontekst rozwoju systemów wartości i przekonań światopoglądowych.

W części empirycznej przedstawiamy program badań własnych autora, którego rdzeniem jest poszukiwanie struktury wzajemnych zależności między preferencjami wartości a deklarowanymi przekonaniami światopoglądowymi w okresie dorastania. Badań nad powiązaniem obu tych systemów dotychczas zasadniczo nie prowadzono, zatem badania tu prezentowane mają charakter z konieczności raczej sondażowy i stanowią próbę opisanie wzajemnych zależności między systemami wartości a systemami przekonań światopoglądowych w ujęciu rozwojowym.